

KIRGIZ TÜRKCESİNDE ARAPÇADAN ALINTI KELİMELER

Gülzura CUMAKUNOVA

Özet

Kırgız Türkçesi, siyasi-sosyolojik ve coğrafi konumu itibariyle Arapçadan en az etkilenen dillerden sayılır. Kırgızcanın ve Kırgız Türklerinin Arapça ve Araplar ile direkt teması olmamıştır. Kırgızcadaki Arapça kelimelerin alınma süreci nispeten kısadır ve genel olarak Özbek, Uygur, Tacik dilleri vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Ayrıca Kırgız edebi dili ile Kırgız ağızları arasında Arapça kelimelerin dağılım oranı aynı değildir. Makalede bu ve buna benzer konular ele alınacak ve Arapça kelimeler listesi ile eşlik edilecektir

Anahtar kelimeler: Kırgız Türkçesi, Arapça alıntılar, Kırgız tarihi, Kırgız ağızları, Kırgızca-Arapça etkileşim.

Arabic Words in Kyrgyz Turkic

Abstract

Kyrgyz Turkic is one of the languages, which has been influenced least by Arabic with regard to its politic-sociological and geographical locality. Kyrgyz Turkic and Kyrgyz Turks have not been in directly contact with Arabic and Arabs. The borrowing process of Arabic words in Kyrgyz Turkic is relatively short and they have been borrowed generally by means of Uzbek, Uigur and Tajik languages. Moreover, distribution of Arabic words among the Kyrgyz literary language and the Kyrgyz dialects is not in same proportion. In this paper, these subjects are being studied in accompaniment of the list of Arabic vocables.

Key words: Kyrgyz Turkic, Arabic borrowings, History of Kyrgyz, Kyrgyz dialects, Kyrgyz Turkic -Arabic interaction.

Her dil, gelişme sürecinde dolaylı ya da direk olarak kendisinin coğrafi, siyasî-kültürel temaslarda bulunduğu dillerden etkilenir. Bu etkinin büyüklüğü, alıntı kelimelere olan o toplumun gereksinimi, alış-verişte bulunan toplumların biri birine olan siyasî ve ekonomik ilişkilerinin seviyesi, toplumun kendi diline verdiği değer, dış etkenlere karşı koyabilme iradesi ve başka dillere duyduğu hayranlık veya bağımlılık gibi bir çok faktörlere dayalıdır. Kelime hazinesindeki alıntı kelimelerin oranına göre diller, kendi kökünü iyi koruyabilen ya da çok etki altında kalmış, bağımsız ya da dışa bağımlı diller olarak nitelendirilir. Bir dilde alıntı kelimelerin ağır basması, öz kelimelerinin fonksiyonlarının, anlamsal kapasitesinin zayıflamasına, işlevsel alanlarının daralmasına, hatta bazı durumlarda ölümüne yol açar.

Bir dildeki alıntı kelimeler konusu hem çok geniş, hem de lengüistik, extralengüistik, anlamsal, biçimsel ve fonksiyonel açılardan ayrıntılı yaklaşım gerektiren çok boyutlu bir konudur.

Konuyu genel Türkçe bağlamında ele alacak olursak, Türkçenin en çok etkilendiği diller, yerine göre Arapça, Farsça, Moğolca, Rusça, Batı dilleri, özellikle İngilizce, Fransızca, Almanca v.s. olarak sıralanabilir. Kırgızca da, bu anlamda bir istisna değildir ve her ne kadar bugüne kadarki yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından kendi kimliğini en iyi şekilde koruyabilen saf dil olarak nitelendirilse de tarihinin vazgeçilmez etkileşimlerinden kendi payını mutlaka almıştır.

Fakat Kırgızcadaki Arapça alıntılarının bir özelliği, onların inanılmayacak kadar Kırgızlaştırılmış olması ve tam bir Kırgız kelimesi örtüsü altındaki yüzünün kolaylıkla anlaşılmamış olması. Burada tabir yerinde ise kelimeler, dilce tutsak alınır: şekil değiştirir, anlamı değişir, kelime hem anlam, hem şekil yönünden türemeye açık duruma getirilir, ki toplumun her üyesi onun yabancı bir kelime olduğunun farkında bile olmadan ister günlük hayatta, ister yüksek stillerde kullanabilsinler.

Kırgızca, Sovyet döneminden önceki alıntılarının hepsini konuşma şekliyle, yani kuralsız almıştır. Kuralsız tabiri burada şartlı bir ifadedir, çünkü kuralsız bir dil yoktur; önemli olan başkalarına göre kuralsız, kendi diline göre kurallı olmasıdır. Bir başka dilce tutsak alınan bir kelime, mankurt ya da mahkûm edilirler. Bu demektir ki, kendi kökenine dönüşü olmayacak ve tanınmayacak derecede değiştirilir, yani o dile tam anlamıyla kazandırılır. Mühim olan dilin ve o dili konuşan insanların yabancı kelimelere tutsak edilmemesidir. Bir kelimenin nasıl yazılacağını, nasıl okunacağını, nasıl telaffuz edileceğini sürekli düşünmek insanı bağımlı kılar, sağlıklı düşünmesini engeller. O açıdan Kırgızcanın yazı dili ve kuralları oluşuncaya kadar kabul ettiği Arapça, Farsça, Çince, Moğolca kelimelerin hepsinin dil için gerçek birer kazanç olduğunu söyleyebiliriz.

Bizce, yabancı bir kelimeyi kuralsız almanın üç önemli yararı vardır: Birincisi kelimeyi kabul etmiş olan dil dışarıya, yani orijinal dile, onun kurallarına bağımlı kalmaz, öte yandan zenginleşmiş, ifade olanağı artmış ve özgür olur. İkincisi, sosyal yönden toplumun bir kısmı bu yabancı unsurlara tam olarak sahip, yani okuya da, yaza da bilen, telaffuzu mükemmel insanlar ve bunlardan mahrum kalan ötekiler olarak ayrılmaz. Üçüncüsü de, bu kelimeler ya da dil unsurları dilin en aşağı katmanına kadar indiğinden kolay kolay atılmaz, dile iyice nüfuz etmiş olur. Oysa kendi kuralları ile girmiş alıntılar toplum tarafından her zaman yadırganır ve her an atılmaya hazır durumda olur.

Ben, bu kanaate özellikle de “Türkçe-Kırgızca Sözlük”ü hazırladığım sırada daha çok varmış oldum. Birçok Arapça, Farsça kelimenin tam bir Kırgız kelimesi örtüsü altında gizlenmiş yüzü, kelimelerin inanılmayacak derecede Kırgızlaştırıldığı, bunların orijinal şekil özelliklerini muhafaza eden Türkiye Türkçesi gibi bir kardeş dil ile karşılaştırınca ancak ortaya çıkarıldığını gördüm. Burada Türkiye Türkçesi olması şart değil, onun yerinde Özbekçe yada Uygurca gibi Arapçadan çok etkilenmiş bir başka dil ile de karşılaştırmak mümkün olabilirdi.

Biz bu anlamda duruma en iyi şekilde açıklık getirecek iki ünlü Türkologun görüşlerine yer vermek isteriz. Bu görüşler, sadece ele aldığımız bu konu ile ilişkili olmayıp, yabancı dillerin istilasına uğrayan Türkçenin bugünkü kaderinin, sadece günümüzdeki değil tarihlerden beri gelen sorunu olduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Görüşler, Doğu ve Batı Türkçelerine Arapçanın değişik dönem ve coğrafyadaki benzer etkilerinden söz etmeleri ile önemlidir.

Ünlü Alman Türkoloğu Fridrih-Wilhelm Radlov’un 1893 yılında Leipzig’de Almanca iki cilt hâlinde yayımladığı “Sibirya’dan” adlı günlük notlarından oluşan eseri, 1989 yılında Rusçaya çevrilerek “Nauka” Yayınevi tarafından basılmıştır. XIX. yüzyılın ortasındaki Sibirya başta olmak üzere Türk halkları hakkında paha biçilmez bilgiler içeren bu kaynakta Radlov, karış-karış gezerek malzeme topladığı Türk yurtlarında karşılaştığı dil manzarası hakkında da değerli bilgiler vermiştir.

Doktora tezinin konusu “Asya Halklarına Dinin Etkisine Dair” olan Radlov, daha sonra hayatını adayacağı Türkçenin yabancı unsurlar, özellikle de Arapça karşısında nasıl ezildiğinin etkileyici bir tablosunu çizmiştir. Diyor ki Radlov, “Sadece İslam dininin tesiri fazla ulaşmamış olan taraflarda, halis bir Türk dilinde konuşulur. Arap ve Fars kelimelerini Kırgızlar çok nadir kullanırlar, kullandıkları bazı yabancı kelimeleri de tamamıyla kendi dillerine uydururlar. Fakat onların da özellikle Sartlar ile sınırdış yaşayanlarının diline yabancı kelimeler girmeye başladığı anlaşılıyor. Saflığı itibariyle Kırgızların

diline Karakalpakların ve Nurata dağlarında yaşayan Türkmenlerin dilleri çok yakın.

Zarafşan vadisinde yaşayan Özbek halkının dilinin saflığı, sözünü ettiğimiz dillere göre daha zayıf. Çünkü okuma yazması olan insanlar Arap ve Fars dillerini çok kullanırlar. Başka bir dilde konuşmayı bir hüner olarak sayan şehir maliklerinin ana dilleri herkesten daha çok bozulmuştur. Onlar yabancı kelimeleri kullanmakla kalmayıp, ana dillerindeki kelime kalıplarını, deyimleri de tamamıyla Türkçeye aykırı şekilde değiştiriyorlar. Ünlü uyumu bozuluyor ve yabancı kelimelerin şekline göre değiştiriliyor.

Bunun gibi bir göstermeliği, bilimliliğin göstergesi diyebilen bir etkilenme söz konusudur. Çünkü mollalar talebelerini halis Türk dilinde yani halkın dilinde konuştukları zaman cezalandırırlar. Bu nedenle az çok okuma yazması olanların hepsi okuduklarında mollaları taklit ederler.

İş bu durumda iken, dile yabancı kelimelerin giderek daha çok girmesi kaçınılmazdır. En kötü tarafı da, girmekte olan bu kelimelerin öz kelimelerle karışamayıp, halk tarafından benimsenmeyip, dile yabancı kalmasıdır. Bu durum geçen yüzyılda Almanların sadece üst düzey kısmına özgü olan Fransız kelimelerini anımsatır. Üstelik burada dilin başka dillerden giren unsurlar ile bozulması gittikçe de artıyor, çünkü buna tepki göstermeye kalkışan herhangi bir girişim daha başlamadan başarısızlığa uğrar.

Zihinsel çalışmaların (araştırma ve okumanın) ruhu sağlamlaştırdığı, akla akıl katacağı tartışılmazdır. Fakat biz burada tamamıyla farklı bir durum ile karşı karşıyayız. Sadece tamamıyla okuma yazması olmayanların tam anlamıyla fikir yürütebildiğini, kavrayıp inceleyebildiğini ve evvelden meşhur öngörüslülüğü sergileyebildiğini gözlemledik”(Radlov 1991: 324-325).

İkinci bir görüşü Prof.Dr Muharrem Ergin, Arapça ve Farsçanın Doğu ve Batı Türkçelerine girmedeki tarihî devrelerinden söz ederken şöyle belirtmiştir: “Bir dil, yabancı bir dilin tesiri altında kalabilir. Bu tesir, lügat hazinesinde, yani kelime sahasında kaldığı müddetçe ne kadar aşırı olursa olsun dil için bir tehlike teşkil etmez. Fakat kelime sahasını aşar ve kelime gruplarına, cümle sahasına el atarsa, dilin yapısı tehlikeye girer, dilin gidişi çığırından çıkar”.

Ergin, yabancı unsurların bir dilin yapısına tehlike yaratacak şekilde yerleşmesine en belirgin örnek olarak Batı Türkçesinin Osmanlıca dönemini gösterir. Osmanlıcada yabancı unsurlar, kelime sahasından taşarak cümle sahasını da içine alan tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Ergin, bu açıdan Osmanlıcanın tam anlamıyla bir terkipli dil haline dönüştüğünü belirtir.

Osmanlıcadaki Arapça, Farsça unsurların mahiyetinden söz ederken araştırmacı, bunların dilin ifade kabiliyeti için çok zararlı olduğunu ve onun gelişmesine asırlarca çelme taktığından söz eder.

Bir dile yabancı kelimelerin girmesinin boyutları fikrimizce şu faktörlere bağlıdır:

1. Yabancı unsurlar o dilin yapısını ne ölçüde etkilediği ve hangi düzeyde nüfuz ettiği;
2. Alınma sürecinin sona ermiş ya da halen devam etmiş olması;
3. Alınma gereksinimini meydana getiren unsurlar: siyasi, kültürel, dinî, ekonomik v.s.
4. Alınma aşamasının direkt veya aracı diller ile gerçekleşmesi;
5. Alınma kelimelerin orijinal dilin kuralları, kaidelerine mi, yoksa hedef dilin mi kaidelerine uydurulmuş olması.

Sözü edilen faktörler bir araya getirilince, herhangi bir yabancı unsurun bir dildeki getiri ve götürülerinin ölçüsü tam ayrıntılarıyla ortaya çıkar. Biz de Kırgız Türkçesindeki Arapça katmanın oluşumunu bu parametreler ışığında göstermeye çalıştık.

Kırgızcanın veya Kırgız Türklerinin Araplar veya Arapça ile direkt teması olmamıştır. Kırgızcaya Arap kelimeleri daha çok Uygurca, Özbekçe ve Tacikçe vasıtasıyla girdiği, hem tarihçiler, hem dil bilimciler tarafından belirtiliyor¹.

Ayrıca, Kırgız edebî dili ile onun ağızları arasında veya Kırgız ağızları arasında Arapça kelimelerin dağılım oranı aynı değildir. Kırgız edebî dilindeki Arapça kelimeler, onun başlıca iki ağızına da has, ikisinde de genel olarak kelimeler düzeyinde girmiş olsa da, Güney ağızında Özbek ve Tacik halkları ile komşu bölgelerde Kuzey ağızlarına nispeten çok sayıda Arap unsuru mevcuttur. Ayrıca edebî dilde sona ermiş Arapçadan kelime alma süreci, güney ağızlarında halen komşu halklardan alınmayla devam etmektedir. Edebî dilde sadece kelimeler düzeyinde olan alınmalar, sınırlı bölgelerde *ki*, *lakin*, *yam* gibi bağlaçlar vasıtasıyla cümle düzeyine kadar indiği görülür.

Arapçanın Kırgız söz varlığındaki yerinin tam olarak tespiti için Kırgız dilinin tarihinin hangi döneminde, hangi nedenler doğrultusunda, hangi ölçüde girdiği ortaya çıkarılmalı. Bir başka deyişle Arapça, Farsça kelimelerin dile yoğun bir şekilde girmesinin sosyo-kültürel nedenleri nedir sorusunun yanıtları aranmalı.

¹ Yunusaliyev B.M. Kırgızskaya leksikologiya. Bölüm I, Frunze: Kırgızçüpedgiz, 1959; onun, Kırgız dialektologiyası.; Batmanov İ.A. Kratkoye vvedeniye v izuçeniye kirgizskoğo yazıka. Frunze: Kirgosizdat, 1947; Akılbekova Z. Arabizmi./ İstoçniki formirovaniya tyurkskih yazıkov Sredney Azii i Yujnoy Sibiri. Frunze: İlim, s.230-278.

Bunun için Kırgız tarihinin geçmiş dönemine biraz gezinti yapmakta fayda var. Bilindiği gibi Kırgızların Arapça, Farsça ile esaslı teması, onun Altay dönemi adı verilen Kimaklar, Kıpçaklar ve Toguzguzlar (Uygurlar) ile beraber Altayda kaldığı dönemin sonlarına doğru yoğunlaşır. Kırgız tarihinin bu dönemini konu alan yerli ve yabancı kaynaklara bakıldığında şu hususlar ön planda yer almaktadır.

IX-X. yy. Yenisey Kırgızlarının bir kısmı kağanlık topraklarının genişlemesiyle beraber Altay'a ve İrtiş ırmağının kıyılarına kadar gelir. XV. yüzyıla kadar süren bir zaman zarfında onların Altay'da önceden oturan Kimak-Kıpçak ve Toğuzguzlar ile bir çok yönden kaynaştıkları öne sürülür. Sonuçta Yenisey Kırgızları, inanç, kültür, dil, hatta antropolojik görüntü olarak da değişirler. Altay döneminde ateşperest olduğu bilinen Kırgızların ölümlerini yakmaktan vazgeçerek gömmeye başladıkları, ilk dönemlerde kayda geçen Yenisey tipindeki yazı geleneklerini daha sonra kaybettikleri, uzun boylu, kızıl saçlı ve beyaz tenli olan Avrupaî tiplerinin de değiştiği, dillerinde ise Kıpçaklaşma sürecinin başladığı belirtilir (Mokeyev 1999:209).

Çeşitli kaynakların verilerine göre Uygurların Ötüken'den Altay'a sürülmelerine neden olan eski düşmanlığına rağmen Altay döneminde Kırgızlar ile Uygurlar arasında çok sıkı ticarî-ekonomik ilişkiler geliştirildiği görülür. Kuçı ve Beşbalık'tan sürekli Uygur tüccarları Kırgızlara mal getirdiği gibi, batıdaki Müslüman ülkelerini Kırgızlara bağlayan ticaret yolu da Uygur toprakları üzerinden geçmekteydi (Mokeyev 1999:213).

Bu döneme ait Arap ve Fars kaynaklarından 930-933.yy. Al-İstahrinin "*Kitab masalik al-mamalik*" ("Memleket Yolları Kitabı"), 942'de Arapça yazılan Ebu Dulaf'ın "*Risale'si*" ("Notlar"), 982'de Farsça yazılan anonim "*Hudud-al Alâm*" ("Alemin Hududları"), Gaznevi sultanı Abd ar-Raşid'in zamanında (1050-1053) Arap âlimi Gardizi tarafından yazılan "*Zayn al-Akbar*" ("Haberler Süsü") gibi eserler sayılabilir.

"Hırhız" diye bahsedilen bu kaynaklar Kırgızların yaşadığı coğrafya, inançları, dili, dini, yazıları, hayat tarzı hakkında çok değerli bilgiler içerirler. Örneğin, anonim eser "*Hudud al-Alam*"da Kırgızların diline ve dinine dair çok ilginç verilere rastlarız. "Onlar ateşe taparlar ve ölümlerini yakarlar, keçeden yapılan evlerde otururlar ve geçimlerini avlanarak sağlarlar.

Furi, bir tayfanın ismidir, onlar da Hırhızlardandır; (onlar) Hırhızların doğu tarafından yer alarak diğer Hırhızlar ile ilişki kurmazlar.Çok gaddarlar, onların dillerini öteki Hırhızlar anlamazlar, onlar yabani hayvana benzerler.

Kesim, başka bir halkın dilidir, onlar da Hırhızlardır. (Onlar) dağ amaçlarına yerleşirler, çadırlarda otururlar, kürk, misk, hutu boynuzunun

ticaretini yaparlar. Bunlar da Hırhız toplumlarından biridir, onların konuşmaları Halluhlarınkine benzer, giysileri ise Kimaklarınkine.

Bütün bu Hırhızların hiç birinin ne köyleri, ne şehirleri vardır. Onların hakanının yaşadığı yer dışında herkes çadırlarda yaşar”.

Bu alıntıdan X. asırda Kırgızların ateşperest inancının devam ettiği, Hırhıs kelimesinin bir etnonim değil, aslında çeşitli tayfalar tarafından benimsenmiş olan, bir politonim olduğunu öğreniyoruz.

Yine bu döneme ait kaynaklarda XV. asırda Kırgızların Moğollarla çok karıştıklarından, fakat onları Moğollardan ayırdeden üç husustan bahsedilir. Bunlardan birincisi, Kırgızların çok daha savaşçı ve yürekli oldukları ve o yüzden “Moğolistan’ın orman arslanları” lakabına nail oldukları. İkincisi, Kırgızların bazı Moğol kabileleri gibi İslam dinini kabul etmeyip, kendilerinin çok tanrılı dinini tutmayı sürdürdükleri. Üçüncüsü de, onların Moğolların da anlayabileceği bir Türkçeyi konuştukları.

XV. asrın ortasına doğru kabileler arası savaşlardan ve Cungarya Kalmuklarının sürekli saldırılarından Moğolistan’ın devlet yapısının tamamıyla zayıflaması ve Duğlatların hâkimiyetlerini kaybetmeleri ile gözlerini çoktan Yedi Su ile Tyan-Şanın zengin topraklı yaylalarına ve verimli ormanlık alanlarına dikmiş olan Kırgızlar için Tanrı dağlarına göç etme olanağı doğar. Üstelik bu göç onlara hayatî önem taşıyan Orta Asya’nın tarım ürünlerine ulaşmalarına ve ipek ve diğer ticaret mallarının geçtiği Büyük İpek Yolunun bir kısmını kontrolleri altına almalarını sağlayacaktı. Böylece XV-XVI asırda Kırgızların kabile birliğinin kararı ile Tyan-Şan’a (Tanrı Dağlarına) göç dönemi başlar.

Tanrı dağlarındaki Moğol, Türk ve diğer tayfalar Kırgızlara yabancı değildi. Onlar uzun müddet Moğolistan devletinin çatısı ve aynı siyasî, ekonomik ve kültürel faktörler altında yaşamışlardı. Yenisey Kırgızlarının büyük kitlesinin Tanrı Dağlarına gelmesi ile çekirdeğini Kırgızların oluşturduğu bir etnik oluşum meydana gelir. Tanrı Dağlarında yaşayan bütün halklar, bu oluşumu teşkil eden sağ ve sol kanat altında birleşirler ve Kırgız adını alırlar. Kırgız tarihinin en önemli noktalarından biri olan bu olay, XV. asrın sonu XVI. asrın başına denk gelir.

Bu etnik kökeni farklı halkların birleşmelerindeki en önemli etken din ve dil olmuştur. Kırgızların XVI. yüzyılda İslam’ı kabul etmeleri, bir yandan kendilerini Orta Asya halklarının Müslüman ailesine kabul ettirmesine yol açmış, diğer yandan bölgenin yüksek kültürüne karışmasına olanak sağlamıştır. Kırgızların Arap yazısı ile tanışması, dolayısıyla Arapçanın yoğun bir şekilde Kırgızcaya girmesi bu dönemden itibaren başlar.

Kırgızların dilinde Arapça unsurların az olmasının esas nedenlerinden biri de böylece İslamı nispeten geç dönemlerde kabul etmiş olmalarıyla ilişkilendirilir. Diğer Türk boylarında İslam, esaslı bir şekilde yerleştiğinden, hatta Türk devletlerinin idaresinde ve ideolojisinde önemli rol oynadığından dolayı Arap yazısının da bütün kuralları ile benimsetilmiş, bu halkların söz varlıklarında Arapça kelime katmanı yoğun bir şekilde yerleşmişti.

Kırgızcaya ise Arapça kelimeler konuşma dili şeklinde geçmiştir. O nedenle orijinal dilin değil, hedef dilin kaidelerine uydurulmuştur. Burada Kırgızcaya giren Arapça ve Farsça kelimelerin, bu süreçte aracılık görevini üstlenen Özbekçe ve Uygurcanın da bazı izlerini taşıması dikkate alınmalıdır. Zaten sadece kelime düzeyinde olan alınmalar, dilin yapısını değiştirmeden doğal bir şekilde nüfuz edilmiştir.

Radlov, yukarıda bahsettiğimiz eserinde Kırgızların dilinin kendisinin ziyaret ettiği dönemde hala temiz kaldığını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Kırgızların konuşmaları çok ahenklidir. Onların söz sanatı çok gelişmiş, müthiş hazırcevaplar ve her biri, hatta en cahili bile kendi ana dilini o kadar iyi biliyor ki, böylesini Avrupalılardan sadece Rus ve Fransızlarda görmek mümkün.....

Kırgız, masalları, efsaneleri, destan ve şiirleri kendi ana dilinde dinler. Dolayısıyla o çok sayıda güzel kelimeleri öğrenir, hafızasına saklar ve onlardan yararlanır. Özbek ise en basit hikayeyi bile kendinin pek anlayamadığı bir dilde dinler ve o ilme ne kadar derin girdikçe ilmin dili o kadar anlaşılmaz olmaya başlar. Okuduğu (duyduğu) her şeyin anlamını, içeriğini bulma alışkanlığı oluşur ve anlamadığı kelimeleri sırf tekrarlamaya, ezberlemeye gayret eder. Elbette bu durumda hafızada tutma kabiliyeti gelişir, ama diğer taraftan da zihnin başka becerileri zayıflar” (Radlov 1991: 326-327).

Günlüğün, Radlov’un Kırgızistan’a ilk gelişi olan 1862’de yazıldığını dikkate alırsak², araştırmacının aralarında bir ay kadar kaldığı Kırgız toplumunda Arapçanın o zamanlar çok yaygın olmadığını çıkarabiliriz. Aynı görüşü Radlov’dan az önce (1856) Kırgızistan’a gelmiş ve Kırgızlar arasında epeyce kalarak “Manas” başta olmak üzere halk edebiyatı ürünlerini derlemiş olan Kazak alimi Çokan Valihanov da belirtmişti. Valihanov, yazısında Kırgızların dilinin kökeninin Türkçe olduğunu ve bu lehçede (*nareçiye* terimini kullanmıştır) Arap kelimelerinin yok denilecek kadar az, bunun aksine öz Türkçe ve Moğolca kelimelerin daha ağırlıklı olduğunu ifade etmiştir (Valihanov 1995: 23-25).

² Radlov, 1869’da Kırgızistan’a ikinci kez gelmiştir.

Aslında bu iki alimin de yedi yıl arayla geldikleri dönem, Kırgızcanın genel olarak Arapçaya en yakın temas ettiği bir dönemdi. Çünkü o dönemde İslamın, dolayısıyla Arapçanın Kırgızlar arasında en yaygınlaştığı yıllardır. Acaba Kırgızca o dönemde sanıldığı kadar saf mıydı, yoksa araştırmacıları yanıltan şey, Kırgızcadaki Arapçaların ana kelimelerden ayırt edilmeyecek kadar şekil değiştirmiş olması mıydı, sorusu akla gelir. Çünkü bir 50 yıl daha süren Arapçadan kelime alma süreci Ekim devriminden sonra sona ermiştir.

Kırgız dilinin söz varlığını oluşturan alıntı kelimelerin menşei ile ilgili çalışmamızın daha başındayız. Makalemiz, Kırgızcadaki Arapçadan alıntılarının ses değişiklikleri, semantik kaymalar, Kırgızca ile Türkçe arasındaki Arapça kelimelerdeki ortak ve farklı yönler, Arapça kelimelerden türemeler, Arapça alıntularla yapılan deyimler, atasözleri, Arap unsurlarına göre ağız ayrımları, Arapça toponimler, antroponimler gibi birçok yönlü çalışmamızın giriş bölümü niteliğini taşımaktadır. Kırgızcadaki Arapça unsurların tam kadrosunu derleme çalışmamız daha tamamlanmamıştır. Yine de bilginize bazı kaynaklardan derlediğimiz Arap kelimelerinin temsilî tematik listesini sunuyoruz.

Arapça

Kırgızca

1.Din ile ilgili kelimeler

Allāh	Alla
‘azāb	Azap
Deccāl	Tacaal
Dīn	Din
Du‘ā	Duba
Ecel	Acal
Ervāh	Arbak
Ezān	Azan
Fiṭra	Bitir
Gaza’	Kazat
Gāzī	Kazı
Hadis	Hadis
Hakk	Ak
Halife	Kalpa
Hatīb	Katip
Hatm	Katmı
Hayr	Kayır, kayırım
Halāl	Adal
Hutbe	Kupta

İmām	Iymam
Īmān	Iyman
Īn-şa'allah	İnşalla
İslām	Islam
İslāmiyet	İslamiyat
Kāfir	Kaapır
Kāmet	Kamet
Kesr	Kesir
Kīrāt	Kıraat
Ḳıyāmet	Kıyamət
Mezār	Mazar
Mascid	Meçit
Nikāh	Nike
Muhāsıl	Möösül
Sadaqat	Sadaga
Sebeb	Sebep
Sevāb	Soop
Şeri'at	Şariyat
Şukr	Şüg(k)ür
Tābūt	Tabıt
Taharat	Daarat
Tekbīr	Tekpir
Tesbīh	Tespe
Terāvīh	Taraba
Ramazān	Iramazan, Caramazan

2. Eğitim, kültür alanlarıyla ilgili kelimeler

‘arz	Arız
Bāb	Bap
Cebr	Algebra
Cedvel	Cadıbal
Cevāb	Coop
Cugrāfiya	Geografiya
Dars	Dars
Defter	Defter
Dīnār	Dinar
Elif	Alif
Elif-bā	Alippe
Gazel	Kazal
Haber	Kabar
Harf	Arip
Harām	Aram

Hatt	Kat
Heykel	Aykel
Hicāʾ	Ece
Hikāye	İkaya
Hisāb	Esep (Kısap)
Hukūk	Ukuk
ʿilm	İlim
İmlāʾ	İmla
İmtihān	İmtihan
İşāret	İşaat
Kitāb	Kitep
Madrasat	Medrese
Maktab	Mektep
Maarifāt	Marıypa
Muʿallim	Mugalim
Terceme-i hāl	Tarcımakal
Varak	Barak
Vefāt	Opaat
Vekīl	Ökül

3. Dinî ve devlet gelenekleri, idari terimler

Amr	Amir
ʿAskar	Asker
Cellād	Celdet
Cemaʿat	Camaat
Cemʾiyyet	Camıyat
Cezāʿ	Caza
Cerīd	Çigit (oyun adı)
Cumhūriyyat	Cumuruyat
Daʿvā	Doo
Delīl	Dalil
Hacc	Acı
Hākīm	Akim
Hākimiyyet	Akimiyat
Halīfe	Kalpa
Halk	Kalk
Hareket	Areket
Harem	Garem
Hicri	Hicra
Hidmet	Kızmat
Hizr	Kızır/Kıdır
Hukm	Öküm

Hukm+Fars.-dār	Ökümdar
Hükümet	Ökmöt
İftār	İptar
İnkilāb	Inkılap
Kātib	Katip, katçı
Kādī	Kadı
Ḳurbān	Kurman
Maclis	Macilis
Mekān	Meken
Memleket	Mamleket
Makam	Mekeme
Makan	Meken
Mubārek	Maarek (kutlu)
Mulla	Moldo
Sunnet	Sünnöt
Vezîr	Vazir
Zakāt	Zeket

4. Soyut kavramlar

‘adālat	Adilet
‘amal	Amal
Balā	Balaa, balaket
Cezā‘	Caza
Cebr	Cabır
Cefā	Capa: capa çeküü/tartuu
Cefā+Fars.keş	Capakeç
Celāl	Calal
Cemāl	Camal
Cem’	Camı
Cenāb	Canap
Cennet	Cannat
Cinn	Cin
Dalil	Dalil
Darar	Zalal
Delālet	Dalalat
Delīl	Dalil
Derece	Daraca
Emānet	Amanat
Fikr	Pikir
Gaflet	Kapilet
Gālibā	Kalıbı
Gamm	Kam

Gayret	Kayrat
Gazab	Kasap
Hacet	Kacat
Hakâret	Akaarat
Haķıķat	Akıykat
Hāl	Al
Hatā‘	Kata
Hayāl	Kıyal
Hayr	Kayır
Hayrān	Ayran
Hāzır	Azır
Heybet	Aybat
Hıle	Ayla
Hisse	Ese
Hiyānet	Kıyanat
Humār	Kumar
Hūrī	Ür (kızı)
Hurmet	Urmat
İbāret	İbarat
İhānet	Kıyanat
İhtimāl	Iktımal
İhtiyāc	Iktıyaç
İhtiyār	Iktıyar
İhtiyāt	Etiyat
İķbāl	Ikıbal
İlhām	İlham
İnsāf	İnsap
İnķibāk	İntımak
İntizār	İntızar
İsrāf	İsırap
‘İtibār	Etıbar
İttifak	İntımak
Kayf	Keyip
Kimār	Kumar
Kulfat	Külpöt
Lakab	İlakap
Layık	İlayık
Madmūn	Mazmun
Mertebe	Martaba
Mihnet	Meenet
Muşkil	Müşkül
Nazar	Nazar

Rāzī	Iraazı
Sabr	Sabır
Şahruh	Şooruk
Şart	Şart
Şerefiyet	Şarapat
Şuhret	Şoorat
Ṭākat	Takat
Tasdiq	Tastık
Tekābul	Togool
Va‘d	Ubada
Vak‘a	Okuya
Vaz‘-i yed	Osuyat
Vazīfe	Osuypa
Vebāl	Ubal
Vefā‘	Opaa

5. Yiyecek-içecek adları

‘arak	Arak
‘asal	Asel
Helvā	Halva, alba
Hamîr	Kamır
Ḳand	Kant
Nabat	Nabat
Şarāb	Şarap
Şukkar	Şeker
Şerbet	Şerbet
Taam	Daam

6. Eşya adları ve anatomi terimleri

‘asbab	Aspap
Cemāl	Camal
Cerāhat	Carakat
Cerrāh	Hirurg
Cesed	Casat
Cins	Cıms
Hādîm	Kadım
Hancar	Kancar
Hulkum	Kulkun
Hure	Kurcun
‘itr	Atır
İksir	Eleksir
İlāc	Ilaacı

‘illet	İldet
İmāret	İmarat
Kadah	Kadek
Ƙafas	Kapas
Muhmal	Makmal
Naal	Nal
Sā‘at	Saat
Sadaf	Sedep
Sābūn	Samın
Sufrat	Sopura
Şem‘a	Şam
Tabl	Dobul, dool(bas)
Taht	Taktı
Tahta	Takta
Ṭāḳıyyat	Takıya
Tasbih	Tespe
Terāzū	Taraza

7. Tabiat görüntüleri, hayvan ve bitki adları

Fil	Pil
Hayvān	Ayban
Hevā	Aba
Hinnā	Kına
Nūr	Nur
Pervāne	Parvana
Reyhān	Rayhan
Sukūt	Süküt
Ṭāvus	Toos
Zilzala	Zilzala

8. Coğrafik adlandırmalar

Ƙuṭb	Kutup
Muhīt	Muhit
Dünyā	Düynö
Şimal	Şamal

9. Nesne, insan özellikleri ve işaretler

Adabiyy	Adabiy
‘ākıbet	Akıbet
‘akl	Akıl
‘acā‘ib	Acayıp
Aayyar	Ayar

Ailmiyy	İlimiy
Fakir	Bakır
Cefa + Fars.keş	Capakeç
Celāl	Caal
Celil	Calil
Cemil	Camil
Camal	Camal
‘ilmî	İlimiy
Garīb	Karıp
Ġilāf	Kınap
Haber+Fars.dār	Kabardar
Hala’ik	Kalayık
Hazīne	Kazına
Hidmet+Fars.-kār	Kızmatker
Hile+Fars.-kār	Aylaker
Hirs	Kırs
Hucre	Ücürö
İnsān	İnsan
İsm	Isım
Karim	Kerim(mart)
Ḳadīm	Kadim
Kasal	Kesel
Madaniyy	Madaniy
Misāfir	Musaapır
Muhaam	Mukam
Lāiḳ	Ilayık
Sagir	Sagır
Saiib	Zayıp
Sifat	Sıpat
Siyāsiyy	Sayasıy
Tārīhī	Tarihıy
Zālim	Zalim
Zihn	Zeen

10. Zaman belirten kelimeler

Cum‘a	Cuma
Da’im	Dayım “sürekli, sonsuz”
Da’ima	Dayıma “her zaman, her vakit”
Vakt	Ubakıt
Zamān	Zaman

Kaynakça

- CUSUPOV, Keneş, (1991). *Kırgızdar*, C.I- V. –Bişkek,1991, 1994, 2002.
- CUSUPOV, Keneş, (1994). *Kırgızdar*, C.I- V. –Bişkek,1991, 1994, 2002.
- CUSUPOV, Keneş, (2002). *Kırgızdar*, C.I- V. –Bişkek,1991, 1994, 2002.
- Etnogenetiçeskiyei etnokulturniye protsessı drevnosti i srednevekovıye v Tsentralnoy Azii*. Bişkek.
- İstoçniki formirovaniya tyurlskix yazıkov Sredney Azii i Yujnoy Sibiri*, (1966). Frunze.
- KARASAYEV, K., (1990). *Ramus naama*.”Manas” sözdüğü.- Frunze:Kırgızstan.
- Kırgızdardın cana Kırgızstandın kıskaçı tarıhı*, (2000). Mektep, Bişkek.
- Kırgızdardın cana Kırgızstandın tarıhı*, (1993). İlim, Bişkek.
- Kırgız tarıhının leksiyaları*, 1-2-kitep(1992). Uçkun, Bişkek.
- Kırgız tilinin etimologiyalık sözdüğü*, (1988). İlim, Frunze.
- Kırgız tilinin tüşündürmө sözdüğü*, (1984). Mektep, Frunze.
- Kırgız tilinin frazeologiyalık sözdüğü*, (2001) KTMU, Bişkek.
- Kırgız tilinin sinonimder sözdüğü*,(1984).İlim, Frunze.
- Kırgız Sözlüğü*, (1994). Türk Dil Kur.Yay.,C.I-II, Ankara.
- Kırgız tarıhı.Kıskaçı entsiklopediyalık sözdük*, (1990). Frunze
- Kırgızı*, (1996).”Manas”-1000”, Bişkek.
- MOKEEV, A.A., (1999). *O lokalizatsii altayskix kirgizov v IX-XVI. vekax./ Kırgızı*.
- Radlov, V.V, (1991). *Sibirdeñ/ Kırgızdar*, Bişkek, Kırgızistan.
- TABIŞALIYEVA, A., (1993). *Vera v Turkestane*, Bişkek.
- Türkçe-Rusça Sözlük*, (1977) Russkiy Yazık, Moskva.
- Türkçe Sözlük*, (1998) Türk Dil Kur.Yay., C.I-II, Ankara,.
- Türkçe Sözlük*, (2005). TDK Yay. 10.Baskı, Ankara.
- Türk Dünyası El Kitabı.Dil-Kültür-Sanat*, (1992). Türk Kült.Ar.İn-tü Yay., Ankara.
- Valihanov, Ç.; (1995). *Oçerki Jungarii. Entsiklopediçeskiy Fenomen Eposa “Manas”*, Bişkek, s.23-25.
- Vostoçniye avtorı o kirgızah*, (1994). (Derl.O.Karayev), Bişkek:Kırgızstan.
- YUDAHİN, K.K., (1965). *Kırgızça-orusça sözdük*, Moskva, 1965.
- YUNUSALIYEV, B.M., (1971). *Kırgız Dialektologiyası*, Mektep, Frunze.